

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2019 metai

1

LI

Vilnius 2019

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2019

1

Vilnius 2019

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2019

1

Vilnius 2019

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos institutas, Rusija /
Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences, Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2019
© Straipsnių autoriai, 2019

PUBLIKACIJOS

ANDRIUS G R O D I S

Vilniaus universitetas

PIRMASIS DIDŽIOSIOS BRITANIJOS DIPLOMATIJOS ATSTOVO APŠILANKYMAS LIETUVOJE IR KELETAS ĮŽVALGŲ APIE LIETUVIŲ IR VOKIEČIŲ SANTYKIUS (1919 M. GEGUŽĖ)

Publikuojamas diplomato Herberto Grant'o Watsono pranešimas Didžiosios Britanijos laikinajam užsienio reikalų ministrui George'ui Curzonui yra reikšmingas šaltinis, išryškinantis vieną svarbiausių gana vėlyvo politinių ryšių tarp Lietuvos ir britų valstybės užmezgimo priežasčių. Vokietijos siekis atsikūrusią Lietuvos valstybę išlaikyti savo politinėje ir ekonominėje priklausomybėje kėlė nemenką susirūpinimą Londonui, todėl šis klausimas atsidūrė pirmojo Lietuvoje apsilankiusio britų diplomato darbotvarkės prioritetų sąrašė. Pažymėtina, kad ne tik Lietuva, bet ir visa rytinė Baltijos pakrantė atidaus britų diplomatijos dėmesio sulaukė po bolševikų perversmo Rusijoje 1917 m. rudenį. Londone imta nerimauti, kad po valdžios rokiruotės Petrogradas ne tik pasitrauks iš Santarvės koalicijos, bet ir atsidurs Vokietijos politinėje įtakoje. 1917 m. gruodžio 15 d. vokiečių ir bolševikų paliaubos, 1918 m. sausį vykęs Centrinųjų valstybių karinių pajėgų puolimas Rytų fronte ir po jo sekusi Bresto taikos sutartis patvirtino britų politinės ir karinės vadovybės nuogaštavimus. Todėl į tautinius sąjūdžius Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje Londone imta žvelgti kaip į eventualų antivokišką veiksnį. Tiesa, rimtesnių formaliųjų įsipareigojimų Baltijos tautoms Didžioji Britanija vengė. Užsienio reikalų ministerijoje nuogaštauta, kad Londono diplomatiniais pareiškimais ir parama gali pasinaudoti šių kraštų prijungimą prie Reicho įteisinti siekiantys vokiečiai. Būtent Lietuva, *Foreign*

Office pareigūnų nuomone, buvo iliustratyvus vokiečių manipuliacijų kamufliažiniu valstybingumu, kuriuo pridengiama aneksija, pavyzdys. Galimybę svarstyti Lietuvos pripažinimą užsienio reikalų viceministras lordas Charlesas Hardinge'as 1918 m. pradžioje atmetė motyvuodamas tuo, kad valstybinio darinio susikūrimas okupuotoje teritorijoje yra naudingas išimtinai Vokietijai¹. Rezervuotą britų požiūrį į lietuvių valstybingumo aspiracijas lėmė ir tai, kad Londone apie juos, priešingai nei apie latvius ir estus, žinota labai nedaug. Ir dėl to pirmiausia kaltinti patys lietuviai: „tuo metu, kai Lenkija, Suomija, ir dvi šiaurinės Baltijos šalys įveikinėjo didžiules kliūtis, siekdamos tapti žinomomis užsienyje, Lietuva nedarė nieko“², – 1928 m. atsiminimuose teigė buvęs Užsienio reikalų ministerijos Rusijos, o vėliau Šiaurės departamento vadovas Johnas Duncanas Gregory.

Ryšėjanti Vokietijos karinė katastrofa 1918 m. rudenį paskatino britus imtis aktyvesnių veiksmų rytinėje Baltijos pakrantėje. Spalį J. D. Gregory memorandume, skirtame Rusijos ateities perspektyvoms, pabrėžė, jog

dabar mes turime sulosti geriausia korta, kai Vokietija kaip varžovė dėl pirmavimo Rytų Europoje ruošiasi išnykti, turime pradėti išsinesnį pripažinimo politiką, be kompromisų: iš vienos pusės, didžiosios Rusijos valstybės pripažinimas, iš kitos – trijų [jos] pasienio valstybių ir Suomijos³.

Jo iniciatyva sulaukė paramos ne tik Užsienio reikalų ministerijoje, bet ir Admirali-tete. O tai padėjo imtis praktinių veiksmų. Kontradmirolo Edwyno Alexanderio-Sinclairo vadovaujamos Karališkojo laivyno eskadros siuntimas į Rytinę Baltijos pakrantę 1918 m. lapkričio pabaigoje atspindėjo naujosios britų baltiškiosios politikos įgyvendinimo pradžia. Tačiau užmegzti nuolatinių tiesioginių kontaktų su britų eskadra Lietuvos vyriausybės į Liepoją kelis kartus siūstai delegacijai dėl įvairių nepalankių aplinkybių nepavyko. Delegacijos narys Petras Leonas gruodžio 25 d. vyriausybę informavo, kad vieno eskadros laivo kapitonui pavyko įteikti memorandumą apie padėtį Lietuvoje ir sužinoti, jog britų laivynas suteikė karinę pagalbą Latvijai⁴. Susitikus su britų karininku P. Leonui susidarė įspūdis, kad Londone apie padėtį Lietuvoje beveik nieko nežinoma. Lietuvių valstybininko nuomonę patvirtina fragmentiška, dažnai ir netiksliai Didžiosios Britanijos politinių ir karinių žinybų 1918 m. pabaigos – 1919 m. pradžios diplomatinuose dokumentuose apie Lietuvą aptinkama informacija. Štai Karo ministerijos (*War Office*) anali-

¹ M. L. Hinkkanen-Hinkkanen, *British Trade and Enterprise in the Baltic States, 1919–1925*, Helsinki, 1984, p. 58.

² J. D. Gregory, *On the Edge of Diplomacy: Rambles and Reflections 1902–1928*, London, 1928, p. 177–178.

³ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė. Dokumentų rinkinys*, sud. E. Gimžauskas, Vilnius, 2006, p. 482.

⁴ Ministrų kabineto 1918 12 25 posėdžio protokolas, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 923, ap. 1, b. 9, l. 36.

tikų 1919 m. sausio 12 d. parengtame memorandume pažymima, kad padėtis Lietuvoje neaiški, o Augustino Voldemaro vadovaujama vyriausybė yra vokiečių marionetė⁵. Taigi, kitaip, nei Latvija ir Estija, Lietuva 1918 m. pabaigoje nesulaukė britų karinės paramos kovoje prieš bolševikus, o Londone valstybingumo atkūrimas regėtas kaip miglotas, bet tikriausiai Vokietijos sumaniai kontroliuojamas procesas.

1919 m. pradžioje Karališkojo laivyno eskadra Baltijos jūroje buvo performuota. Naujasis jos vadas kontradmirolas Walteris Cowanas energingai ėmėsi jam Admiraliteto pavestos sovietinių laivų blokados Kronštate. Taip pat suaktyvėjo eskadros veiksmai Rytinėje Baltijos pakrantėje⁶. Su britų kariškiais 1919 m. kovą į Liepoją atvyko Didžiosios Britanijos pasiuntinybės Kopenhagoje antrasis sekretorius H. Grantas Watsonas. Diplomatu Užsienio reikalų ministerija pavedė ištirti padėtį ne tik Latvijoje, bet ir Lietuvoje. Taip pat jis buvo įpareigotas išsiaiškinti Latvijos vyriausybės požiūrį į bendros valstybės su Lietuva sudarymą⁷. Balandžio 6 d., lydymas Jono Vileišio ir Jono Šimkaus, H. Grantas Watsonas atvyko į Kauną, kur jį priėmė tik ką prezidento pareigas pradėjęs eiti Antanas Smetona. Diplomata nustebino itin šiltas ir entuziastingas priėmimas. „Žmonės, kariškiai ir oficialūs pareigūnai, ateidavo pasveikinti Britų misijos, ir atrodė, kad būtent iš Didžiosios Britanijos jie taip nekantriai laukia jų [valstybės – A. G.] nepriklausomybės pripažinimo“, – vėliau rašė H. Grantas Watsonas⁸. Dešimt dienų Lietuvoje praleidęs britų diplomatas balandžio 17 d. skubiai grįžo į Liepoją, kur vokiečiai nuvertė Karlio Ulmanio vadovojamą Latvijos vyriausybę. Apie lankymąsi Lietuvoje H. Grantas Watsonas parašė kelis gana išsamius pranešimus⁹. Natūralu, kad vienas jų buvo skirtas Lietuvos ir Vokietijos santykiams, nes Londonas patikimos informacijos apie lietuvių politinių lyderių ir visuomenės nuostatas vokiečių atžvilgiu vis dar neturėjo.

Pranešime kvestionuotas britų diplomatinėse ir karinėse žinybose paplitęs vaizdinys, kad Lietuvos orientacija yra provokiška. Anot H. Grantos Watsono, šalies politinis elitas aiškiai suvokė Vokietijos siekius išlaikyti atsikuriančią valstybę savo įtakoje, o gyventojų daugumą sudarantys valstiečiai „niekada nepamirš“ žiaurios ir alinančios vokiečių okupacinės politikos. „Antantė nepadarė nieko, kad padėtų Lietuvai apsieiti be Vokietijos“ – konstatavo diplomatas. Būtent karą laimėjusių Sąjungininkų politinę ir ekonominę

⁵ War Office Memorandum 'Appreciation of the Internal Situation in Russia', Printed 12 January 1919, Foreign Office (toliau – FO) 608/196/579, Public Record Office (toliau – PRO).

⁶ E. G i m ž a u s k a s, Didžiosios Britanijos karinis diplomatinis atstovavimas Lietuvoje iki valstybingumo pripažinimo *de facto* (1918 gruodis – 1919 rugsėjis), *Karo archyvas*, t. 27, 2012, p. 54–55.

⁷ O. H o v i, *The Baltic Area in British Policy 1918–1921*, vol. I: *From the Compiegne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty, 11.11.18–20.1.20*, Helsinki, 1980, p. 127.

⁸ Grant Watson to Earl Curzon, 22 April 1919, FO 608/197/9672, PRO; H. G r a n t W a t s o n, *An Account of a Mission to the Baltic States (in the Years 1919 with a Record of Subsequent Events)*, London, 1957, p. 36.

⁹ Be publikuojamo pranešimo, dar žr.: Grant Watson to Earl Curzon, 28 April 1919, FO 608/198/11373, PRO.

paramą H. Grantas Watsonas regėjo kaip pamatinę Lietuvos išsivadavimo iš priklausomybės nuo Berlyno prielaidą. Be to, pažymėtinas pranešime parodytas dėmesys aplinkybėms, susijusioms su Mažąja Lietuva.

Jau 1919 m. gegužę britų diplomatų rengiamuose dokumentuose ėmė rasti daugiau informacijos apie Lietuvos vidaus padėtį ir santykius su kaimynais, pradėtos palankiau vertinti jos ateities perspektyvos. Tikėtina, kad prie šių pokyčių prisidėjo ir pirmojo Lietuvoje apsilankiusio Didžiosios Britanijos diplomatijos atstovo H. Grantas Watsono pranešimai Užsienio reikalų ministerijai.

Publikuojamas pranešimas saugomas Jungtinės Karalystės nacionalinio archyvo (*The National Archives/Public Record Office*) Britų delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje fonde¹⁰. Į 1919 m. pradžioje prasidėjusią konferenciją išvyko nemažas būrys Užsienio reikalų ministerijos pareigūnų, didelė dalis Londone parengiamų dokumentų ir gaunamos diplomatinės korespondencijos buvo siunčiama į Paryžių. Tikriausiai todėl ir H. Grantas Watsono pranešimai, adresuoti Londone laikinai užsienio reikalų ministro pareigoms einančiam G. Curzonui, atsidūrė Paryžiuje. Skelbiamą dokumentą sudaro vienuolika mašinraščio lapų, iš kurių dešimtyje atspausdintas pranešimo tekstas. Yra keli pranešimo priedai, kurie nepublikuojami. Tai 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos nutarimo, 1918 m. kovo 23 d. Vokietijos Lietuvai suteikto nepriklausomybės pripažinimo ir 1919 m. vykusių Lietuvos derybų su Vokietija dėl finansinės paskolos sutarties projektų vertimai į anglų kalbą. Skelbiamo dokumento redakcinę antraštę sudaro dokumento data ir pavadinimas, kuriame nurodytas dokumento autorius, adresatas ir turinio tema. Pranešime minimi asmenys identifikuojami ir kiti paaiškinimai pateikiami išnašose.

¹⁰ Grant Watson to Earl Curzon, 8 May 1919, FO 608/198/11532, PRO.

Didžiosios Britanijos pasiuntinybės Kopenhagoje pirmojo sekretoriaus Herberto Grant Watsono 1919 m. gegužės 8 d. pranešimas laikinajam britų užsienio reikalų ministrui George'ui Curzonui apie Lietuvos ir Vokietijos santykius

Political. No. 13.

LIBAU,
8th May, 1919. [11532
2 JUN 19 A.M.]¹¹

My Lord¹²: -

With reference to my dispatch No. 10 of 28th ultimo, I have the honour to transmit herewith a short report on the relations between Lithuania and Germany.

I have, etc.

(Signed) H.A. Grant Watson¹³.

HISTORICAL.

The German policy as regards Lithuania falls roughly into three periods. In no single period however was that policy consistent, as it reflected the constant differences of opinion between the Reichstag majority and the Higher Military Command¹⁴.

THE FIRST PERIOD. Lithuania to be a Germanised colony. This period embraces the time when Germany never questioned her ability to make peace at her own terms. During that period several plans were put forward as to what should constitute the Eastern front of Germany. The line which was most firmly advocated was a boundary running

¹¹ Dokumento registracijos antspaudas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijoje, kuriame nurodomas dokumento registracijos numeris ir gavimo data.

¹² Pranešimo adresatas – lordas George Nathanielis Curzonas (1859–1925) – britų valstybės veikėjas, konservatorių partijos atstovas. Užsienio reikalų ministrui Arthurui Balfourui 1919 m. sausį išvykus į Paryžiaus taikos konferenciją, G. Curzonas tapo laikinuoju užsienio politikos žinybos vadovu ir šias pareigas ėjo iki tų metų spalio mėnesio, kai buvo oficialiai paskirtas naujuoju užsienio reikalų ministru.

¹³ Herbertas Adolphus Grantas Watsonas (1881–1971) – britų diplomatas. Nuo 1912 m. dirbo Didžiosios Britanijos pasiuntinybėje Kopenhagoje. 1919 m. vasarį komandiruotas diplomatiniam darbui į Baltijos šalis. Jau šios misijos metu 1919 m. balandžio 1 d. paaukštintas pareigose – tapo britų pasiuntinybės Kopenhagoje pirmuoju sekretoriumi. 1920 m. paskirtas diplomatiniam darbui į Portugaliją, ketvirtame dešimtmetyje buvo Didžiosios Britanijos pasiuntinys Gvatemaloje, Suomijoje ir Kuboje.

¹⁴ Tikriausiai kalbama apie vadinamąją Trečiąją Vyriausiąją kariuomenės vadovybę (3 *Oberste Heeresleitung* – 3.OHL), kuriai nuo 1916 m. vadovavo Paulis Hindenburgas ir Erichas Ludendorffas. Vyriausioji kariuomenės vadovybė aktyviai palaikė Oberosto teritorijos aneksijos planus ir dėl to vis didėjo trintis su Vokietijos Reichstagu, kuriame populiarėjo idėja apie „taiką be aneksijų“.

almost due South from Riga. According to all these plans however, Lithuania was to be annexed and, as a Germanised colony, form part of the German Empire. Towards the end of the period, the Centrum party¹⁵ became less uncompromising as regards annexations and they criticized severely the excesses of the military administration in Lithuania. As a result, Prince Isenburg¹⁶, the German Governor was forced to retire.

THE SECOND PERIOD. Lithuania to be independent but allied to Germany. This period Dec[ember]. 1917 - Dec[ember]. 1918 covers the months when Germany was no longer sure of ultimate victory and desired, therefore, to consolidate her position, in the East. Germany first recognised the formation of Taryba and then recognised on March 23rd 1918, the independence of Lithuania, but as a condition of the recognition demanded that Lithuania should be allied to Germany and should be bound by conventions regarding military, traffic, customs and monetary matters. The recognition of independence, translation of which is enclosed, was granted as an offset to the announcements of the Entente Powers in favour of the right of self-determination and was designed to show, at the time of the Brest-Litowsk treaty, that Germany also endorsed that principle. On 9 July 1918, the Taryba offered the crown of Lithuania to Wilhelm Urach¹⁷, Duke of Wurtemberg, but subsequently the offer was withdrawn. During this period, Germany's military administration of Lithuania continued to be harsh and as stern as before. On November 9th, 1918, Herr von Zimmerle¹⁸ was appointed as General Bevol[l]m[ä]chtigte to rule the country.

THE THIRD PERIOD. Lithuania to be politically independent, but economically to be dependent on Germany. This period December 1918 - present day - covers the period

¹⁵ Centro partija (*Deutsche Zentrumspartei*) – viena įtakingiausių Vokietijos partijų. Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu dirbusiame Reichstage išrinktų atstovų skaičiumi nusileido tik socialdemokratams.

¹⁶ Franzas Josephas von Isenburg-Birsteinas (1869–1939) – Vokietijos okupuotos Lietuvos karinės administracijos vadovas (1915 m. rugpjūtį – 1918 m. sausį).

¹⁷ Vilhelmas Karlas von Urachas (1864–1928) – Vokietijos politinis ir karinis veikėjas. Viurtembergo grafas. Siekdama išvengti galimo prijungimo prie Prūsijos arba Saksonijos, Lietuvos Taryba 1918 m. liepos 11 d. priėmė nutarimą, kuriuo paskelbė Lietuvą monarchija, ir pakvietė Urachą užimti Lietuvos sostą. Vokietijai patyrus karinį pralaimėjimą ir joje prasidėjus revoliucijai, 1918 m. lapkričio 2 d. Uracho išrinkimo karaliumi nutarimo nuspręsta nevykdyti.

¹⁸ Ludwigas Zimmerle (1867–1925) – vokiečių teisininkas, Vokietijos imperijos Teisingumo žinybos (*Reichsjustizamt*) tarnautojas. 1918 m. lapkritį paskirtas generaliniu įgaliotiniu Lietuvai (*Generalbevollmächtiger des Deutschen Reiches für Litauen*). Eidamas šias pareigas L. Zimmerle turėjo po truputį perduoti krašto valdymą besikuriančioms lietuvių valdžios institucijoms. 1919 m. balandį panaikinus generalinio įgaliotinio postą, L. Zimmerlė kelis mėnesius liko Lietuvoje ir tebedarė didelę įtaką lietuvių ir vokiečių santykiams.

of the German revolution and of Germany's subsequent recovery. In December the German troops retired before the Bolcheviks and abandoned to them large quantities of arms and ammunition and it looked as if the German Empire would be invaded. The Germans then turned to the peoples whom they had hitherto oppressed and offered them arms and money, so that they could raise national force and resist invaders. On December 28th 1918, Germany signed a treaty¹⁹ with Lithuania granting the later 100 million marks with which to raise and equip an army. Later Germany agreed to keep an army of 20, 000 men in Lithuania for the defence of that country and Lithuania agreed to pay the men 4 marks a. day. Germany, however, quickly recovered from her fear of invasion and regretted her decision to allow the Lithuanians to arm and she impeded in every way possible the creation of that army. When French Military mission²⁰ was sent to instruct the army, the Germans, to show their displeasure, threatened to leave the country and to abandon the Lithuanians to Bolcheviks. Towards the end of March, the Germans, whose forces had by the time grown to 30, 000 men, announced that they would not advance beyond the line running South-West from Bausk as they considered it to be proper line of defence for Germany against the Bolcheviks. Thus they ignored their obligations under article XII²¹ of the armistice and made no effort whatsoever to recover the line held by them at the time of the signature of the armistice, which is the proper line to which they should advance.

POLITICAL.

In April, The Lithuanians entered into negotiations with the Germans with a view to bringing about a settlement of some outstanding questions. After some pourparlers, the Lithuanians proposed one text and Germans then proposed another. Both texts are enclosed. The German text is interesting as indicating the present German policy towards Lithuania. Of special interest is article XVI by which Germany tried to abstain from the Lithuanian Government an undertaking to abstain from all Lithuanian propaganda

¹⁹ Tekste minima sutartis sudaryta 1918 m. gruodžio 30 d. Berlyne. Ją, tarpininkaujant Vokietijos vyriausybei, Lietuvai atstovavę Antanas Smetona ir Martynas Yčas pasirašė su Rytų skolinamosios kasos (*Darlehnkasse Ost*) vadovybe. Paskola buvo suteikta dvejiems metams, o mainais už ją Rytų skolinamoji kasa įgijo teisę vykdyti Lietuvos emisijos banko funkcijas.

²⁰ Prancūzų karinė misija Lietuvoje (*Mission Militaire Française en Lituanie*). Atvyko į Kauną 1919 m. kovo mėnesį. Misijos nariai buvo įpareigoti Lietuvoje rūpintis informacijos ir propagandos apie Prancūziją sklaidą, parengti dirvą būsimiems dvišaliams santykiams, rinko informaciją apie Lietuvos politinę situaciją ir kariuomenę, jos santykius su kaimyninėmis valstybėmis, taip pat apie Vokietijos ir Sovietų Rusijos aktyvumą regione, jų tarpusavio ryšius. Misija veikė dvejus metus, oficialiai darbą baigė 1921 m. kovo 1 d.

²¹ Kompjeno paliaubų sutarties (1918 m. lapkričio 11 d.) dvyliktame straipsnyje nurodyta, kad Vokietija privalo išvesti savo kariuomenę iš buvusios Rusijos imperijos teritorijos, bet tik tada, kai tokį sprendimą priims karą laimėję Sąjungininkai.

in Prussia, from all agitation aiming at the detachment of Prussian territories and from supporting all enterprises having that object. Lithuania was also to bind herself only to regulate in a friendly way with the German Government all the economic questions and others which concern Prussian territory. The Lithuanians refused to accept the German proposals and finally towards the end of April decided to put forward their claim to Memel and the mouth of the Niemen. Bearing in mind the long series of efforts which Germany made to bring Lithuania within its orbit, and seeing in Germany the chief threat at their independence, Lithuania feels that it is only by having free control of the Niemen river and by having unimpeded access to the sea, that Lithuania will be able to maintain her commercial and economic independence. For the timber trade it is a matter of great importance, as large quantities of timber from Grodno and Vilna are floated down the stream to Memel where they come under the control of German and Jewish merchants. There are, about 300, 000 Lithuanians in East Prussia, some of whom have been Germanised, but the majority, especially those in the country, have maintained the use of the Lithuanian language and customs. They have many national institutions and societies, the chief of which is the Taryba²² and the Lithuanian Assembly of Tilsit²³. The Lithuanian Movement grew during the war, when so many soldiers from East Prussia were quartered in Lithuania and mixed with the Lithuanian population. Owing to their fear of the Germans, the Lithuanian Government have not encouraged the Lithuanian movement in Prussia. As they have at last decided to put forward officially their claim to Memel, relations between Germany and Lithuania are likely to become somewhat strained. The Germans still maintains their efforts, however, to make Lithuania economically dependent and they recently made a fresh offer of a loan of 100 million marks. This would be paid by Ost money, that is money which can only be exchanged in limited quantities in Germany for German money, but which has no value in any country outside of Germany. Thus Lithuania is bound to make all her purchases in Germany. This money has currency, however, in Lithuania, and it is used for paying the army and the administration. The Lithuanians will probably be obliged to accept a loan of 50 millions, as the Lithuanian revenues only amount 1 million a month, while the expenditures is 1 million a day, including 68% for army expenses. The Lithuanians accept The German loans all the more readily, because they expect that Germany will be obliged to pay them a war indemnity which will cancel the Lithuanian indebtedness. Many merchants and many peasants have

²² Tikriausiai kalbama apie Mažosios Lietuvos tautinę tarybą (MLTT) – Mažosios Lietuvos politinę organizaciją, veikusią 1918–1924 m. ir siekusią atskirti Mažąją Lietuvą nuo Vokietijos ir prijungti prie Lietuvos.

²³ Gali būti, kad pranešimo autorius rašo apie 1918 m. lapkričio 16 d. Tilžėje sušauktą lietuvių susirinkimą, kuris įsteigė Prūsų lietuvių tautinę tarybą, netrukus pavadintą Mažosios Lietuvos tautine taryba (žr. 22 išn.).

made money during the war, but the Government maintain that there is no machinery by which they can raise international loan, especially as 1/3 of the country is under occupation of the Bolcheviks, and the rest under occupation of the Germans. The Lithuanians have recently formed 12 savings banks in the villages. The Germans maintained that, as a necessary condition for a loan, an exchange of goods must take place, the Lithuanians supplying wood and flax, the Germans, salt, matches and sugar. The Germans would doubtless endeavour to prevent any export of flax to Great Britain by withholding the necessary rolling stock. The Germans have also tried to control all shipping on river Niemen. They requisitioned and removed to Germany all ships of the river which belonged to the former Russian Government. Some of these ships were removed after the conclusion of armistice. The German Government then proposed to form a steamship company which should have the monopoly of the navigation on the Niemen river. The Lithuanian refused this and appealed to the Entente with a view to obtaining a restitution of these vessels. In all services requiring a personnel with good technical training, The Lithuanians are obliged to make use of the services of the Germans, as the Lithuanians have not the same facilities for acquiring a good technical education. If the industries of Lithuania are developed, this is likely to be done under German influence and already the biggest factory in Kovno, Tillmanns and Schmidt, iron and steel works is German. For some time to come, however, Lithuania is likely to remain almost entirely agricultural state as there are no metals in Lithuania and there is no fuel except turf.

MILITARY.

The German and Lithuanian forces are independent of each other, but both act in common. The German forces number about 30, 000 in Lithuania and 25, 000 in Latvia, and they form part of the Ober Kommando Nord²⁴, whose headquarters are at Bartenstein²⁵. The chief units are: -

VI reserve army corps, General von der Goltz²⁶.

52 division.

Freiwilligen corps. General Eberhardt²⁷.

²⁴Šiaurės sienos apsaugos vyriausioji vadovybė (*Ober Kommando Grenzschutz Nord*) – vokiečių kariuomenės valdyamo organas, įsteigtas 1919 m. vietoje paleistos Vyriausiosios Rytų fronto kariuomenės vadovybės.

²⁵Dabar *Bartoszyce* (liet. Barštynas) – miestas Lenkijos Šiaurėje Varmijos Mozūrų vaivadijoje.

²⁶Rüdigeris Gustavas Adolfas von der Goltzas (1865–1946) – Vokietijos karinis veikėjas. Generolas leitenantas. Nuo 1919 m. vasario vadovavo Šiaurės Lietuvoje ir Kurše dislokuotam 6-am rezerviniam korpusui, kurio kariniai daliniai Žemaitijoje kovojo su Raudonąja armija. Vėliau ėmė veikti išvien su bermontininkais. 1919 m. spalio mėnesį atšauktas į Vokietiją.

²⁷Walteris von Eberhardt (1862–1944) – vokiečių kariškis. Generolas leitenantas. 1919 m. vasarį paskirtas rezervinio savanorių korpuso, į kurį įėjo Lietuvoje veikusios vokiečių kariuomenės dalys, vadu.

The Lithuanian army which now numbers about 8000 men is being trained by a French Military Mission under Colonel Reboul²⁸. The relations between the Germans and the Lithuanians are very bad, especially since the Lithuanian Government have untrusted the formation of their army to French Mission. The Lithuanians accuse the Germans of treachery and state that there is a local agreement between the Germans and the Bolcheviks by which the Bolcheviks have agreed not to attack and to respect a neutral zone between the two lines. The Lithuanians on several occasions advanced beyond that line, but were not supported by the Germans and were driven back by superior Bolchevist forces. Altogether the Germans seem to be playing with Bolchevism as their soldiers are continually selling them guns, ammunition etc. and at Ko[s]chedary²⁹ a regular trade between German and Bolcheviks, chiefly, Jews, takes place, the Germans offering saccharine and cocaine.

GENERAL.

Profound as is the hate of the Lithuanians for the Poles, the whole Lithuanian nation detest the Germans most bitterly. The hatred, especially of the Jews and the peasants, in Lithuania for the Germans is so deep that it cannot be eradicated. The peasants will never forgive the German crimes committed during the long period of occupation, the ruthless and savage destruction of the forests, the wanton burning of their houses and property; the harsh brutal requisitions by which 2/3 of the entire live stock and over 250, 000 horses were sent out of the country and no proper compensation paid; the forced labour which was so severe that even strong men could not support its hardships; forced loans and other exactions, especially the forced loan from Vilna; the plundering of bands of savage German soldiers, these and countless other nefarious misdeeds of the German soldatesca will remain present in the minds of Lithuanian people, and for many generations the Germans will figure in the popular imagination as the prototype of the ruthless conqueror and the cruel tyrant. The German Reichstag Politician was aware of these misdeeds and the centrum bloc³⁰ intervned several times on behalf of the Lithuanians, but the change

Spalio mėnesį perėmė iš von der Golco vadovavimą 6 korpusui. Vilkinio vokiečių kariuomenės evakuaciją iš Lietuvos, ji pasibaigė 1919 m. gruodį.

²⁸ Célestinas Alexandre Reboul (1882–1954) – prancūzų pulkininkas. 1919 m. vasarį – 1921 m. sausį vadovavo Prancūzų karinei misijai Lietuvoje (žr. 20 išn.). Politinių bei ekonominių Prancūzijos ir Lietuvos ryšių stiprinimo šalininkas. Lietuvių politikus nuolat ragino susitaikyti su Lenkija, tačiau bandant sureguliuoti dvišalį konfliktą dažniau palaikė Lietuvą ir kaltino Varšuvą dėl nepavykusių derybų. Iš Lietuvos išvyko 1920 m. spalio mėn. pabaigoje, o iš Prancūzų karinės misijos vadovo pareigų oficialiai atsistatydino 1921 m. sausio mėn. pradžioje.

²⁹ Kaišiadorys.

³⁰ Žr. 15 išn.

of Isenburg regime to the Zimmerle regime came too late and Germany will appeal to Lithuanians in vain for forgiveness. It has been the policy of the Entente to entrust the defence of Lithuania against the Bolcheviks to these hated tyrants and this policy has been all the more unfortunate because Germany controls not only the military but also the civil administration. Beyond sending the French Military Mission, the Entente have done nothing to help Lithuania to dispense with Germany and thus Germany has the country still in its power and Lithuania has not yet been able to form a proper army with which to withstand the attacks of the Bolcheviks. The German civil *verwaltung*³¹ though nominally in a state of liquidation, is in the charge of the general *Bevollm[ä]chtigte, von Zimmerle*, who occupies the most imposing palace in Kowno and is the virtual dictator, although he no longer presides the Ministers Councils as he did when M. Voldemar was Prime Minister³². The Telegraphs, land and wireless, the railways, the fiscal buildings, the customs stations, the control of exports and imports, all these are in German hands and so far the Lithuanians have only been able to develop the national judicial system, the postal service and the town and country police. To maintain the fiction that the Lithuanians are independent, The Germans have established a Legation at Kowno, but the Minister Hr. Verdi de Viennois³³ plays a subordinate role and remains in background. The Lithuanians have struggled manfully to develop their national organization and the present moment they are fighting the Germans in order to obtain of the control of the customs. The Lithuanians, however, have been so long under German domination that they are enable to appreciate the change in conditions brought about by the signature of the armistice and they cannot obtain full enjoyment of the rights conferred on them by that treaty³⁴. In order, therefore, that their rights may be fully protected against unscrupulous German Officials, I submit that an inter-allied committee consisting of Entente representatives at Kowno should take over, on behalf of Lithuania, all negotiations with the Germans, regarding the handing over the of the railways, telegraphs, questions of compensation etc. Otherwise the Germans will certainly exploit the present weakness of Lithuania. For minor industrial enterprises for technical matters etc., the Lithuanians will require in the future the assistance of foreign advisers and in the first place they will apply for assistance in these matters to Entente. Should they be refused, they would then apply to the Scandinavian countries, and only if they are again refused, will they apply to Germany. The latter,

³¹ *Verwaltung* (vok.) – valdžia / administracija.

³² Lietuvos archyvuose nėra duomenų, kad L. Zimmerle būtų pirmininkavęs Augustino Voldemaro kabinetui.

³³ Taip tekste. Virš pavardės ranka įrašyta: *du Vernois*. Friedrichas Adolfas Karlas von Verdy du Vernois (1873–1952) – vokiečių diplomatas. Dirbo Vokietijos pasiuntinybėse Vašingtone, Bukarešte, Stokholme, Havanoje. 1918 m. pab. – 1919 m. Vokietijos pasiuntinys Lietuvoje.

³⁴ Turima omenyje Kompjeno paliaubų sutartis (1918 m. lapkričio 11 d.).

however, will always be ready to come to the assistance of Lithuania and as in the past the Germans have looked upon the country as a natural field for their exploitation, so in the future after their recovery from the worst effects of the war, German business men, German engineers, technicians etc., and German expert farmers will press towards the East and will successfully put their superior energy and education against that of physically hardy but intellectually weak Lithuanian, unless the latter receive the active assistance and support of the Entente.

Andrius Grodis – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros jaunesnysis mokslo darbuotojas. Tyrinėjimų temos: Lietuvos užsienio politika 1918–1940 m., politinių partijų istorija, kooperacijos sąjūdžio raida Lietuvoje.

Adresas: Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, Universiteto g. 7, Vilnius, LT-01513

El. paštas: andrius.grodis@gmail.com

Lietuvos istorijos metraštis = The Year-Book of Lithuanian History = Jahrbuch für litauische Geschichte / Lietuvos istorijos institutas; redakcinė kolegija: Gintautas Sliesoriūnas (pirm.)... [et al]. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.

ISSN 0202-3342

2019 metai 1. – 2019. – 260 p. – Santr. angl. – Bibliogr. nuorodose ir str. gale. –

Metraštyje skelbiami reikšmingi 2019 metų pirmojo pusmečio Lietuvos istorikų darbai, istorijos šaltinių publikacijos, mokslo gyvenimas.

Mokslo žurnalas

Lietuvos istorijos institutas
LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS
2019 metai 1

Redaktorė *Ieva Puluikienė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Santraukas į anglų kalbą vertė *Ieva Vitėnienė*

2019 08 19. 17,58 leidyb. apsk. l. Tiražas 150 egz.

Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius